

Biskup Lajčo Budanović 1941. – 1944.

Ladislav Heka*

Sažetak

Biskup Budanović značajno je ime političkoga i vjerskoga života Bačke u prvoj polovini 20. stoljeća. Poslije Prvoga svjetskog rata pristao je uz jugoslavensku ideju, pa je raskinuo sa svojim kolegama iz Kalačke nadbiskupije. U novoj državi obnašao je dužnost župnika subotičke župe sv. Terezije Avilske (1920.), apostolskog namjesnika Bačke (1923.), naslovnog biskupa Samoa (1927.). Za vrijeme Drugoga svjetskog rata mađarske ga vlasti nisu htjele na čelu bačke crkvene organizacije, pa je interniran u Mátraverebély-Szentkút. Odlaskom mađarske uprave 1944. vratio se u Suboticu. Odlukom Svete Stoline biskup je 13. lipnja 1946. postao punopravni namjesnik. Vodio je Apostolski namjesništvo 35 godina, do svoje smrti 16. ožujka 1958. godine. Po svojoj želji pokopan je uz oltar Blažene Djevice Marije u župnoj crkvi sv. Terezije u Subotici.

Za biskupa je zaređen 1. svibnja 1927. godine. U njegove zasluge ubraja se održavanje biskupijske sinode 30. lipnja 1936. u župnoj crkvi sv. Terezije, čiji je rezultat „Codex Bachiensis“. Taj dokument sastavljen na 170 stranica sadrži 500 prokana, koji su trebali poslužiti kao smjernice za upravljanje Administraturom, a bio je pravni temelj za ustrojavanje Bačke biskupije.

Biskup se isticao borbom za Katoličku Crkvu i njezine vjernike u vrijeme Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije i socijalističke Jugoslavije. Zauzimao se za prava hrvatskog naroda kako u vrijeme jugoslavenske, tako i za mađarske vlasti. Nisu ga slomili ni sudski procesi protiv njega, ni osobne prijetnje, ni internacija, pa čak ni fizički napadi na njega.

Ključne riječi: župnik subotičke župe sv. Terezije Avilske, apostolski namjesnik Bačke, naslovni biskup Samoa, hodočašće u Svetu Zemlju, interniranje u Mátraverebély-Szentkút, sudski procesi i fizički napad na biskupa.

* dr. habil. PhD, izv. prof. Pravnog fakulteta Sveučilišta u Segedinu

Uvod

Biskup Lajčo Budanović rođen je u Bajmaku 27. ožujka 1873. Teologiju je završio u Kalači, a nakon svećeničkog ređenja 1897. godine služio je kao kapelan u Santovu (1897.), u Kaćmaru (1897. – 1898.), u župi sv. Jurja u Subotici (1898. – 1902.), u Novom Sadu (1902. – 1910.) i Baji (1910. – 1911.), a zatim je bio župnik u Beregu (1912. – 1919.) i Baji (1919. – 1920.). Od 1920. je službovao kao župnik u subotičkoj župi sv. Terezije Avilske. Kada je 15. veljače 1923. Sveta Stolica uspostavila Apostolsko namjesništvo za Bačku, Lajčo Budanović je postao njegovim namjesnikom (Žigmanov 2005: 194). Apostolskim protonotarom imenovan je 9. studenog iste godine, a zatim je 28. veljače 1927. postao naslovni biskup Samoa. Za biskupa je zaređen 1. svibnja 1927.

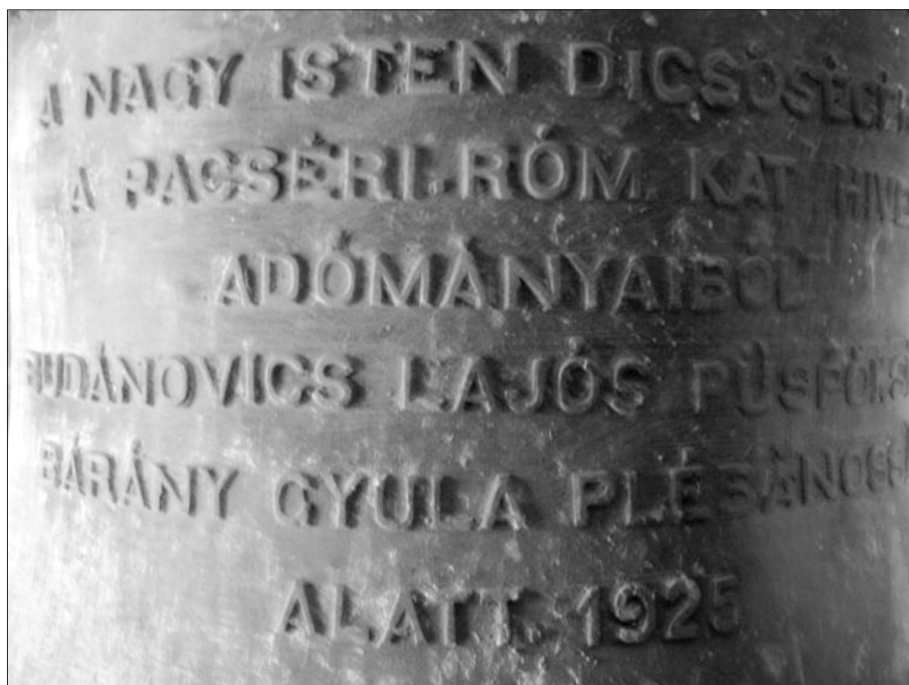
godine. U njegove zasluge ubraja se održavanje biskupijske sinode 30. lipnja 1936. u župnoj crkvi sv. Terezije, čiji je rezultat „Codex Bachiensis“. Taj dokument sastavljen na 170 stranica sadrži 500 prokanona, koji su trebali poslužiti kao smjernice za upravljanje Administraturom, a bio je pravni temelj za ustrojavanje Bačke biskupije.

Cijeloga se života zauzimao za svoju „sortu“ (mađ. „fajta“), te je već od 1912. do 1913. godine bio sumnjičen za panslavizam i protumađarsku djelatnost. To mu nisu zaboravili, pa ga je zato ulaskom mađarske vojske u Suboticu 1. lipnja 1941. i promjenom državne vlasti Sveta Stolica oslobodila funkcije administratora. Uskoro je bio i interniran u Mátraverebély-Szentkút. Odlaskom mađarske uprave 1944. vratio se u Suboticu. Nadbiskup Grösz ga je 20. prosinca 1944., odlukom broj 7400/1944., ponovno postavio za apostolskog administratora s naslovom generalnog vikara. Odlukom Svete Stolice biskup je 13. lipnja 1946. postao punopravni namjesnik. Vodio je Apostolsko namjesništvo 35 godina, do svoje smrti 16. ožujka 1958. godine. Po svojoj želji pokopan je uz oltar Blažene Djevice Marije u župnoj crkvi sv. Terezije u Subotici (Sekulić 1989).

Od svećenika kalačke nadbiskupije do subotičkog biskupa

Za vrijeme srpske okupacije južne Ugarske katoličko svećenstvo doživjelo je nemala iskušenja. U jesen 1918. prvo su svećenici Pečuške biskupije na službi u Sla-

voniji i južnoj Baranji stradali od pobuna vojnika koji su pobjegli s bojišta, ali i od nezadovoljnih mještana koji su im se pridružili. Poslije toga su Srbi (vojnici i časnici vojske Kraljevine SHS), u namjeri da okupirano Pečuško-bajsko područje pripoje novoosnovanoj južnoslavenskoj državnoj zajednici, izvršili pritisak na svećenstvo kako bi ga naveli da surađuje s njima. Međutim, pečuški svećenici su odlučno odbili povinovati se ovom zahtjevu te su oštro prosvjedovali i započeli sa skupljanjem potpisa potpore. Poziv da polože prisegu vjernosti okupacijskoj vojsci odbili su početkom 1919. i bajski cisterciti, zbog čega im je naređeno da u roku od dva sata napuste grad. Do njihovog protjerivanja ipak nije došlo zato što su ih francuski članovi misije Antante uzeli u zaštitu pozivajući se na to da su cisterciti francuski red. Pečuški biskup Gyula Zichy i ravnatelj njegova ureda Dénes Mosonyi također nisu bili spremni ispuniti želje srpskih okupacijskih snaga da pozovu svećenstvo i katoličke učitelje na lojalnost Beogradu. Zbog toga su srpske vojne vlasti zabranile održavanje zbora sazvanog radi organiziranja katoličke autonomije, usto su zauzele ured biskupijske zaklade i spremale su akciju protiv crkvenih dobara. To je iznenadilo mnoge, jer su se Srbi do pada Mađarske Sovjetske Republike nastojali prikazati kao branitelji Crkve od revolucionarnih tendencija. Daljnji koraci usmjereni protiv Crkve bili su: zabrana procesije na Tijelovo u Somboru, zabrana oglašavanja crkvenih zvona u Velikom Bečkereku (danas Zrenjanin), nadalje je iz mađarske katoličke gimnazije u Novom Sadu odnesena (otuđena) oprema i odvezena u Beograd (protiv čega je kalački nadbiskup uložio prosvjed), u vijećnici jednoga sela s njemačkom većinom srpski je sudac razbio raspelo i bacio ga itd. (Salacz 1975).

U srpnju 1919. biskup Zichy otputovao je u Srbiju zajedno s Dénesom Mosonyijem, ali je njegovo putovanje uglavnom bilo bezuspješno. Francuski i engleski veleposlanici u Beogradu otvoreno su mu rekli da ne mogu ništa protiv srpskih zloporaba i zlostavljanja. Do kraja godine i sam biskup Zichy postao je žrtva iznuda, oduzeta mu je vrijednost u iznosu od 1.200.000 kruna. U jesen 1920. došlo je do uhićenja u Pečuhu, cistercitski opat Ábel Buzássy i Dénes Mosonyi su išibani toliko da Mosonyi nakon toga nije mogao stajati na nogama i prebačen je kući u automobilu. Zbog ovih slučajeva se i Sveta Stolica žalila vladi u Beogradu, ali nije bilo značajnih posljedica. Ovo je stanje potrajalo do 22. kolovoza 1921. kada se Srbi povlače s tog područja koje je ostalo u sastavu Mađarske.

Iako je Lajčo Budanović bio poznati pristaša odvajanja Bačke od Mađarske i pripajanja Kraljevini SHS, ipak je u srbijanskom tisku bio sumnjičen kao čovjek odan Mađarima.

Novosadska *Zastava* u broju 188 od 24. kolovoza 1920. godine u članku „Subotička anarhija“ na drugoj stranici piše: „Treba dobro otvoriti oči i dobro paziti na zoljino gnezdo u Subotici, da se prošvercuju kojekakve ličnosti u našu zemlju, kao n. pr. mađarofil Lajčo Budanović, koji je na tajanstven način preko noći izabran bio za paroha u Subotici, u Beogradu pak o izboru svom i potvrdu stekao a danas – iz mržnje prema Srbima i ćirilici – akt napisan ćirilicom – ni u ruke uzeti neće!“ List izvješćuje da je 12. siječnja 1920. održano izvanredno zasjedanje „Proširenog Senata i Narodnog Odbora“, a da je zapisnik s te sjednice ovjeren 15. siječnja 1920. godine. Na toj sjednici je raspravljana samo jedna točka dnevnog reda, tj. prijedlog o izboru Lajče Budanovića za mjesto župnika „u parohiji svete Terezije!“. Spomenute novine donose tekst zapisnika u kojemu stoji: „1. P.S./1920/ 378 sen. Prestavka gradskog Senata o popunjenju mjesta paroha parohije crkve svete Terezije u Subotici. Pošto je gradski Senat od nadležne crkvene vlasti koju za sada po informacijama dobivenim od nadležne strane i naša vlada u čisto crkvenim pitanjima priznaje, izvešćen, da je u našoj najvećoj parohiji svete Terezije mjesto paroha i vođe iste plebanije upražnjeno nama kao patronatu dužnost je da izbegnemo bezglavost t.j. anarhiju na istoj plebaniji da zamolimo nadležnu crkvenu vlast da ovoj anarhiji kraj načini. Posle ostavke bivšeg paroha najveći nered vlada u istoj parohiji i da se ovaj nered spriječi, dužnost nam je, kao patronatu, da zamolimo nadležnu crkvenu vlast, da na naš predlog postavi na čelo te plebanije ovoga čovjeka, koji našim davnašnjim željama i nadležnim crkvenim vlastima u potpunosti odgovara i kao čovjek i kao svećenik, zato se predlaže proširenom senatu, Lajčo Budanović, veliki rodoljub i uzor svećenik na ovo mjesto, da istoga svećenika preporuči i predloži nadležnoj crkvenoj vlasti radi potvrđenja.“ Za Budanovićev izbor zauzeo se i vlč. Blaško Rajić, koji je kazao da podržava takav prijedlog u ime bunjevačkog naroda. Uslijedili su povici „živio“, a sve to slušao je i pratio i sam Budanović. Međutim, bilo je i nekih koji su bili protiv toga izbora. Po svjedočenju novina, Gavro Đelmiš je iz „političkih razloga prosvedovao protiv osobe popa Budanovića“ i nije ga držao dostojnim kandidatom za taj položaj. „Na to je smesta reagovao dr. Vranje Sudarević koji je pobijao navode prethodnika kao

neistinitie i pozvao prisutne da se izjasne o predlogu. Usledila je aklamacija, predlog je usvojen i o tome se obaveštava gradski senat.“

Iz navedenog izvješća je razvidno kako je već 1920. godine, prije Trianonskoga mirovnog ugovora, dok još nije bila konačno utvrđena državna granica između Mađarske i Kraljevine SHS, Lajčo Budanović neprijeporno uživao potporu velike većine katoličkoga stanovništva. Radi objektivne analize potrebno je reći da se radilo o volji Bunjevaca, jer su Mađari tada bili u defanzivnom položaju.

Razgraničenje u Trianonu

Nakon Trianona, 22. kolovoza 1921. došlo je do razgraničenja i na području dotadašnje Kalačke nadbiskupije. Okupacija južne Ugarske je završena tako što je jedan dio područja pripao novostvorenoj Kraljevini SHS, a veći dio Baranjske županije i Bajski trokut su ostali u sastavu Mađarske, pa su se srpska vojska i vlast povukle s toga područja. Najveći dio Kalačke nadbiskupije (89 župa) te otprilike jedna četvrtina biskupije Čanad (Csanád), dio Pečuške biskupije na području Slavonije i u Dravskom trokutu (kasnijoj hrvatskoj Baranji) te devetnaest župa u biskupiji Sambotel pripali su Kraljevini SHS. U dijelovima pripojenima južnoslavenskoj državi živjelo je 720 tisuća katolika, 475 tisuća pravoslavaca, 133 tisuće protestanata i 18 tisuća Židova. U nacionalnom pogledu, na pripojenom teritoriju Mađari su imali relativnu većinu, a kako su dominantno bili katoličke vjeroispovijesti, rimokatoličko stanovništvo bilo je većinsko. I ovdje živući Nijemci, te Bunjevci i Šokci kao najbrojnije zajednice također su bili većinski katolički vjernici.

Kalačko-bačka nadbiskupija je ostala bez skoro polovine svojih svećenika, 60 posto crkvene organizacije i skoro 70 posto vjernika (Lakatos 2008: 15). Od njezinih 150 župa u Mađarskoj je ostalo samo 60, dok je čak 90 njih pripalo Kraljevini SHS (Tóth 2009: 25). Odvojena je i Subotica, najveći grad unutar nadbiskupije, zajedno s Novim Sadom, Sentom, Somborom, pa je nakon ovih geografskih promjena od nekadašnje Bačke županije Mađarskoj ostao samo sjeverni dio, koji je obuhvaćao Baju i okolicu. Dotadašnja nadbiskupija i druga najveća crkvena pokrajina u Ugarskoj time je postala najmanja biskupija u zemlji.

Protiv Budanovićeva biskupskoga imenovanja bili su pojedini radikalni političari, pristaše Nikole Pašića. Njihovi argumenti bili su to što je Budanović Bunjevac, a Bunjevci su poznati kao oporbenjaci i prijatelji Mađara, dapače iskazuju težnju za autonomijom, a i ponašaju se kao pripadnici zasebne cjeline (Gábrityné bez god.). No, pokušaj osporavanja njegova imenovanja odlučno je spriječio dr. Momčilo Ninčić, ministar vanjskih poslova, koji je kazao da se s intervencijom zakasnilo, ali da i inače ne bi polučila uspjeh, jer u Rimu Budanovića svakako žele imenovati biskupom. Navodno je u njegovu korist najviše intervenirao kalački nadbiskup Árpád E. Várady, jer mu je Budanović u vrijeme komunističke vlasti u Mađarskoj ponudio zaštitu. Nadbiskupu je tada u Kalači bio ugrožen život, a Budanović je s velikim gostoprimstvom pozvao nadbiskupa da prijeđe na jugoslavenski teritorij kako bi izbjegao maltretiranja komunista.

Beogradske vlasti su primile na znanje da bi jedino moguće biskupijsko središte bila Subotica, a u pogledu biskupovih primanja bilo je nedvojbeno da posjedi donedavne Kalačko-bačke nadbiskupije, koji se nalaze u Bačkoj (samo u općini Bač je postojao crkveni posjed površine 20.100 katastarskih jutara), osiguravaju dovoljno prihoda. No, problem je predstavljala činjenica što je sve to zemljište spadalo u fond na kojemu se tada provodila agrarna reforma (*Nemzeti Újság* 1922).

Mađari su se teško mirili sa statusom nacionalne zajednice, a Srbi su pokušavali onemogućiti svaki pokušaj restauracije Austro-Ugarske Monarhije. Katoličku Crkvu su smatrali bliskom dotadašnjoj monarhiji i nisu imali dvojbi oko toga da mnogi katolički vjernici s podozrenjem gledaju na novu državu. No, Bunjevci i Šokci većinom su bili pristaše beogradske vlade.

U pogledu crkvene organizacije kontakti između pojedinih župa Kalačko-bačke nadbiskupije bili su otežani, a njihovo potpuno raskidanje na temelju novih državnih granica bilo je u interesu srbijanske vlade. U tomu su uživali i potporu dijela bunjevačkoga katoličkoga klera. Tamás Tóth spominje ispravu u kojoj se navode imena petorice svećenika koji su gajili nade da će se Bačka izdvojiti iz sastava Kalačke nadbiskupije. Među spomenutim svećenicima kao prvoga izdvaja Lajču Budanovića, „bivšeg vikara nadbiskupa Váradyja“ (Tóth 2008: 124).

Nakon nekoliko godina čekanja, 15. veljače 1923. Sveta Stolica je, sukladno novonastalom stanju, uspostavila apostolsko namjesništvo u Bačkoj na čelu s administratorom Lajčom Budanovićem (Shematismus 1968: 15). Apostolsko namjesništvo u sjevernom Srijemu i Dravskom trokutu (hrvatskoj Baranji), koji su ranije bili pod upravom Pečuške biskupije, dodijeljeno je 1922. godine bosansko-srijemskom biskupu Antunu Akšamoviću. Jugoslavenskim dijelom biskupije Csanád (od prijeratnih 250 župa Mađarskoj je ostalo njih 47, dok je velika većina pripojena Rumunjskoj) najprije je upravljao István Kovács, župnik iz Velikog Bečkereka i bivši vikar biskupa Gyule Glattfeldera (1911. – 1943.), a od 10. veljače 1923. Sveta Stolica je uspostavila i apostolsko namjesništvo za Banat. Prvi upravitelj bio je franjevački redovnik Rafael Rodić, a kada je on u listopadu sljedeće godine imenovan za beogradskog nadbiskupa, naslijedio ga je Josip Ujčić (Bábel 2010: 27). Sveta Stolica postavlja apostolska namjesništva u onim slučajevima kada zbog neizvjesnosti političke situacije ne može zauzeti konačan stav o statusu pojedinog teritorija. Bački administrator Budanović stavljen je na raspolaganje Svetoj Stolici, ali nije dobio biskupsko imenovanje. Kada je tri dana poslije imenovanja (18. veljače) umro kalačko-bački nadbiskup Árpád Lipót Várady, na čelo Kalačke nadbiskupije je kao administrator stupio dr. Gyula Zichy. Prilikom njegova imenovanja, iz naziva nadbiskupije izostavljen je pridjev „bački“, ali su se Mađari tada umirivali da je riječ o pogrešci u pisanju, a ne o teritorijalnom razdvajanju Kalačke i buduće Bačke biskupije.

U vrijeme osnivanja Bačke apostolske administrature na spomenutom je području djelovalo oko 40 posto župa čiji su stanovnici govorili mađarskim jezikom kao materinskim, stanovnici oko 45 posto župa bili su nacionalno izmiješani (dvojezični ili trojezični), 14 posto stanovnika bačkih župa služilo se njemačkim jezikom, a svega 1-2 posto župa bile su čisto bunjevačko-šokačke (Tóth 2009: 25).

U novoj državi su dakle, umjesto Mađara, na čelne funkcije došli Hrvati (Bunjevci, Šokci). Mađari katolici u Kraljevini SHS su od samog početka doživjeli šikaniranje, napose na polju kulture i školstva. Državni zakon o narodnim školama (preuzet od Kraljevine Srbije) odobravao je samo djelovanje javnih i privatnih pučkih škola, pa su time mađarske vjerske škole zapravo osuđene na smrt. Na srednjoškolskoj razini priznavane su samo svjedodžbe državnih škola, pa su do 1924. godine mađarske konfesionalne škole postupno prestale djelovati. Biskupi su se 1922. godine uzalud obraćali vladi i kralju radi nepovoljnog položaja vjerskih ustanova, time zaštićujući i manjinsko mađarsko pučanstvo. Prema memorandumu bačkog apostolskog upravitelja Lajče Budanovića upućenom vladi 20. srpnja 1923. godine, do tada je za potrebe javnih škola preuzeto 20 bačkih samostana i 212 učionica katoličkih škola u Bačkoj.

U nacionaliziranim školama su, doduše, privremeno ustrojili tzv. paralelne manjinske razrede, ali su nastavnici tih razreda bili pravoslavci, koji su jedva znali mađarski jezik. O obrazovanju mađarskih učitelja se u Beogradu počelo razmišljati tek krajem 1930-ih godina, kada se uvidjelo da će mađarsko pučanstvo (u Vojvodini skoro pola milijuna ljudi) ostati bez nastavnog osoblja. Katoličko stanovništvo teško je proživljavalo novonastalo stanje. Prema uredbi Ministarstva prosvjete od 18. siječnja 1921. srednjoškolska mladež morala je stupiti u protucrkveni Jugoslavenski sokol, a 1924. su dekretom ukinute školske vjerske udruge, između ostalih i Marijanske kongregacije. Budući da u Vojvodini nije bilo sjemeništa, bila je neizvjesna budućnost ovdašnjega katoličkoga svećenstva. Mlade bogoslove su slali na studij u Zagreb, Đakovo, Sarajevo, Split i Rim, ali su Mađari izgubili mogućnost vjerskoga obrazovanja na materinskom jeziku.

Probleme su predstavljali i agrarna reforma te patronatska prava vezana uz veleposjede, jer je zbog njih značajno opala financijska sposobnost pojedinih administratura. Crkve su doduše primale državnu pomoć, ali dio koji se dodjeljivao Katoličkoj Crkvi nije bio nimalo razmjernan onomu koji je dobivala Srpska Pravoslavna Crkva.

Lajčo Budanović hrabro se suprotstavio agresivnoj sokolskoj propagandi, zbog čega je naišao na veliki otpor vlasti. U susjednoj Mađarskoj se s neskrivenom zabrinutošću pratilo neprijateljsko ozračje unutar kojega djeluje Katolička Crkva. Mađarska državna izvještajna agencija (MTI) je u ljeto 1933. brzojavila o presudi u postupku vođenom protiv bačkog katoličkog biskupskog vikara Lajče Budanovića.

Protiv njega je Jugoslavenski sokolski savez podnio kaznenu prijavu zbog toga što je u subotičkoj katedrali sv. Terezije vjernicima pročitao biskupovo pastirsko pismo koje je usmjereno protiv sokolske organizacije. O ovoj prijavi je Gradski sud u Subotici odlučivao 2. svibnja 1933. godine. Vikar Budanović nije došao na raspravu, te ga je općinski sud osudio na deset dana pritvora i novčanu kaznu u iznosu od 4.800 dinara, ujedno izjavivši da se izvršenje presude ne obustavlja. Spisi su potom proslijeđeni Kaznenom žalbenom vijeću Višeg suda u Subotici, koje je „u petak“ rješavalo o žalbi i u cijelosti je potvrdilo prvostupanjsku presudu. Prema njoj je katolički biskupski vikar „pravomoćno osuđen na zatvorsku kaznu i ako ne dobije amnestiju, onda mora odslužiti kaznu“ (MTI, 3. VII. 1933.). Budući da je ova presuda bila nepovoljna po državne interese, a kako vikar Budanović nije tražio pomilovanje, na koncu je kralj pomilovao biskupa Budanovića na temelju molbe za njegovo pomilovanje koje je podnijelo samo sokolsko društvo (MTI, 19. VIII. 1933.).

Spomenuta pastirska poslanica Biskupske konferencije Kraljevine Jugoslavije izdana je 1933. zbog otvorenog protukatoličkog nauka i protucrkvénog djelovanja Sokolskog društva i dovela je do još mačehinskijeg odnosa prema Katoličkoj Crkvi. Poslije toga su odnosi između pravoslavnih Srba i katoličkih Hrvata i Slovenaca postali krajnje zaoštreni. Ovu unutarnju političku napetost htjeli su riješiti konkordatom sklopljenim sa Svetom Stolicom 1935. godine. Njime su bačka i banatska administratura trebale biti uređene kao biskupije. No, konkordat nije stupio na snagu zbog otpora i prosvjeda Srpske Pravoslavne Crkve, pa je njegova ratifikacija na kraju odgođena. Tako odnosi između Beograda i Svete Stolice nisu regulirani, ali su zato pravno uređeni odnosi sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom (1929.), s muslimanskom vjerskom zajednicom (1931.) i s protestantskom i židovskom zajednicom (1933.). Pritisak na Katoličku Crkvu ipak je ublažen u drugoj polovici 1930-ih godina, dijelom i zbog vanjskopolitičkih razloga. U Subotici je 1937. ustrojeno malo sjemenište, tzv. Paulinum, u kojemu se nastava izvodila i na mađarskom jeziku. Bila je to jedina prosvjetna ustanova, osim osmoljetne gimnazije, u kojoj se uz državni jezik nastava izvodila i na mađarskom.

Premda su biskup (od 1927.) Lajčo Budanović i njegov vikar Blaško Rajić pristali uz jugoslavensku ideju (Rajić je pokazao znatno veće oduševljenje za solidarnost južnih Slavena, ali se kasnije razočarao), ipak im i mađarski autori priznaju objektivnost. Oni su, dakako, politički bili uz beogradski režim, ali su se istovremeno borili za prava Bunjevaca i Šokaca, te za prava svih katoličkih vjernika. Tako su za vrijeme srpske okupacije južne Ugarske, a zatim i poslije Trianona, u okviru nove države stajali nasuprot Mađarima, ali su postupno ipak ublažavali svoja protumađarska uvjerenja.

Razmimoilaženja unutar katoličkih redova zbog različitih interesa bila su znakovita za biskupije s nacionalno mješovitim pučanstvom, a to se naročito odnosilo na Bačku. Biskup Budanović je sukladno državnoj politici preferirao „državni jezik“, što se primjerice manifestiralo prilikom objavljivanja odredaba „biskupijskog“ sabora iz 1936. godine. Tom su prigodom sve odredbe koje nisu donesene na latinskom jeziku, tiskali samo na tadašnjem srpskohrvatskom jeziku. Na tom su saboru reorga-

nizirali apostolsko namjesništvo pripremajući ga za preustrojavanje u vidu samostalne biskupije. Znakovit je i po tomu što je do tada odnos prema Mađarima znatno ublažen, mađarski jezik više nije proskribiran, te su stvorene župe na temelju jezika kojim se služilo domicilno stanovništvo. Uspostavljene su samostalne župe s mađarskim govornim jezikom, čime su znatno ublažene suprotnosti između bunjevačko-šokačkih i mađarskih katolika.

O problemu jezika u bogoslužju najbolje nam svjedoči primjer santovačkih Šokaca. Kada su, naime, u Santovu Mađari dosegli toliki broj da su činili skoro polovinu stanovnika, onda su od biskupa tražili da im se odobri bogoslužje na „državnom jeziku“, a on je u Ugarskoj, dakako, bio mađarski. To se Šokcima nikako nije svidjelo, pa su mnogi od njih konvertirali na pravoslavlje, a kasnije su postali etnički Srbi.

Hodočašće u Svetu Zemlju

Od prve polovice 1900-ih godina možemo pronaći bezbrojna djela o hodočašćima u Svetu Zemlju, koja su napisali neki od hodočasnika nakon povratka kući. Zadnjih je godina u okviru projekta ELBIDA objavljena knjiga Pála Mikóa pod naslovom *Náše hodočašće u Svetu Zemlju 1930. (A szentföldi zarándok utunk 1930.)*. Izvorno je tiskana u Kupusini (Bácskertes) 1930. godine, vjerojatno u privatnoj nakladi samog autora. Ima samo 43 stranice, od kojih je na 35 stranica opisano hodočašće u Svetu Zemlju, dok u ostatku knjige autor piše o povijesti Kupusine. Knjiga je raritet, nema je u arhivima, a ne spominje se ni u monografiji *Mađarska knjiga u Jugoslaviji 1914-1941.* autorice Piroške S. Csáky. István Silling, koji je pisao više radova o Kupusini, navodi da se „jedini primjerak knjige Pála Mikóa nalazi u vlasništvu rimokatoličke župe u Kupusini“. O njemu se znalo da je bio jedan od bogatijih stanovnika Kupusine, koji je zajedno sa suprugom Marijom sudjelovao u hodočašću u Svetu Zemlju koje je organizirao čelarevski (Dunacséb) župnik Ignác Resch, a u kojemu su sudjelovali subotički biskup Lajčo Budanović te János Horváth, župnik u Marijancima. Hodočastili su vjernici iz Subotice, Čonoplje, Despotovca, Rume i drugih naselja. Grupa od trideset hodočasnika krenula je na put 25. veljače 1930. te je preko Zagreba stigla u Ljubljanu, koja je tada imala 53 tisuće stanovnika. Hodočasnici su pod vodstvom biskupa Budanovića obišli znamenitosti slovenske prijestolnice. Posjetili su prvostolnicu koja je sagrađena još u srednjem vijeku i franjevačku crkvu. Tu su objedovali, a potom su vlakom nastavili put. Navečer u osam sati stigli su u Trst, gdje ih je na željezničkoj stanici sačekao jedan bivši turski vojnik njemačkog podrijetla, koji je bio vodič hodočasnika i skrbio se oko njihova smještaja i cijeloga putovanja. Poslije večere su otišli spavati, a naredno jutro u šest sati misu je u crkvi sv. Ante predvodio biskup Budanović. Uz njega su misu slavili i župnici dr. Ignác Resch te János Horváth iz Marijanaca. Poslije doručka su otišli u razgledanje grada. Potom su 27. veljače brodom „Adria“ hodočasnici napustili tršćansku luku. U Jaffu su stigli 4. ožujka. Putovanje morem bilo je praćeno olujom i olujnim vjetrom te je prilično iscrpilo hodočasnike. Iz Jaffe su automobilima otputovali u Emaus, a odatle su preko Ejukarina stigli u Betlehem. Zadnja postaja hodočašća bilo je brdo

Karmel, a povratak kući bio je brodom iz luke Haifa preko Korinskog zaljeva do Trsta i trajao je šest dana. Odatle su slijedila dva dana vožnje vlakom i hodočasnici su se sretno vratili kućama. U Kupusini su odmah sa željezničke postaje požurili u crkvu na misu zahvalnicu.

S obzirom da su mještani Kupusine prije hodočašća bračnom paru Mikó iznijeli svoje molbe u svezi relikvija i predmeta koje bi voljeli da im donesu iz Svete Zemlje (krunice, križeve, svete slike), autor i njegova supruga su tomu udovoljili. U svom putopisu bilježi kako su sa sobom donijeli toliku količinu kupljenih predmeta da su se njihovi putnici pri povratku kući uplašili da će im jugoslavenski carinici naplatiti carinu, ali do toga ipak nije došlo. Poslije mise zahvalnice hodočasnici su razdijelili donesene svete predmete. Tako je 19. ožujka 1930. završeno ovo hodočasničko putovanje.

Mađarska vlast u Bačkoj i Baranji 1941. – 1944.

Pomirba među bačkim i banatskim katolicima koja je bila na vidiku uoči Drugoga svjetskoga rata nije dugo trajala, jer su 1941. mađarske vojne postrojbe zauzele Bačku i Baranju tj. teritorije koji su Trianonskim sporazumom oduzeti (ali Banat nije priključen Mađarskoj). Bački Mađari su s oduševljenjem primili dolazak mađarske vlasti te su se potom obračunali sa svojim političkim protivnicima. Od toga nisu bili izuzeti ni biskup, ni njegov vikar Blaško Rajić, koji je odmah uhićen i zatvoren. Iz zatvora ga je izbavio jedan vjernik. Za razliku od njega, biskup Budanović nije uhićen, ali su njegove aktivnosti bile znatno ograničene. O njegovu statusu zorno svjedoči podatak da je pred njegovom biskupskom palačom stalno stajao jedan naoružani stražar.

Područje pripojeno Mađarskoj Kraljevini u pogledu crkvenog ustrojstva pripadalo je Kalačko-bačkoj nadbiskupiji. Mađarsko ministarstvo kulture je kao svojga izaslanika u Suboticu poslalo Józsefa Ijjasa (Josipa Ikotića), svećenika Kalačke nadbiskupije sa zadaćom obavljanja poslova iz domene apostolskog namjesništva.¹

¹ József Ijjas (Ikotity) rođen je u Baji 5. studenog 1901. u bunjevačkoj obitelji. Za svećenika je zaređen u Kalači 14. lipnja 1925. a zatim je službovao kao kapelan u Dušniku, administrator u Srimljanu (Szeremle) te nastavnik i prefekt sjemeništa u Kalači. Nakon jednogodišnjeg studija u Rimu, vratio se u Kalaču gdje je 1931. promijenio prezime i postao Ijjas. Od 1935. bio je prefekt Visoke škole „Szent Imre“ u Budimpešti, 1937. je imenovan ravnateljem Hodočasničkog doma „Szent István“ u Jeruzalemu. Dvije godine kasnije u Budimpešti je preuzeo mjesto prefekta Središnjeg instituta za obrazovanje svećenika, ali je također predavao na Teološkom fakultetu. Nakon ulaska mađarskih trupa u Bačku 1941. godine Ijjas je i od crkvenih i od državnih vlasti ocijenjen kao najprikladnija osoba za koordinaciju ponovnog crkvenog ujedinjenja nadbiskupije. Kada mu je 1944. prestala služba u Bačkoj, kao priznanje za svoje zasluge dobio je naslov papinskog prelata, a imenovan je za zamjenika župnika u Dušniku. Godine 1947. imenovan je župnikom župe Szent Imre u Kalači, a 1954. postao je dekan u Miskeu, 1962. je zamjenik župnika u župi Baja-Belváros. Naslovnim biskupom Tagarata i apostolskim upraviteljem Čanadske biskupije imenovao ga je papa Pavao VI. 1964. godine te je u tom svojstvu sudjelovao u radu Drugoga vatikanskog sabora. Kalačkim nadbiskupom imenovan je 18. veljače 1969. te je postao predsjednik Mađarske biskupske konferencije. Umrovljen je 1987. godine, a dvije godine kasnije je preminuo u Kalači.

Mađarska vlada je htjela biskupa Budanovića maknuti iz Subotice, ali ga nije mogla nagovoriti da dobrovoljno ode. O velikom poštovanju koje je uživao u Mađarskoj čak i u to ratno vrijeme svjedoči činjenica da ga je u Budimpeštu osobno pozvao akademik Bálint Hóman, tadašnji ministar vjerskih pitanja i javne prosvjete i jedan od najpoznatijih mađarskih povjesničara.² No, Lajčo Budanović je tu ponudu odbio. Apostolski nuncij nadbiskup Angelo Rotta razriješio ga je 26. svibnja 1941. dužnosti apostolskog namjesnika te je za njegova nasljednika imenovao kalačkoga nadbiskupa Zichya.³ Međutim, namjesništvom je po nalogu i u ime nadbiskupa Zichya nastavio upravljati József Ijjas kao nadbiskupski povjerenik. On je o svom djelovanju u Bačkoj vodio zabilježbe koje je obradio Tamás Tóth. Iz tih bilježaka saznajemo da je József Ijjas odmah po dobivanju imenovanja otputovao u južnu Ugarsku u društvu dr. Kune Evetovića, cistercitskog srednjoškolskog profesora podrijetlom iz Bačkog Aljmaša. Nakon što je završio svoje prvo putovanje u periodu između 24. travnja i 3. svibnja, svoja iskustva je opisao u izvješću podnesenom 4. svibnja 1941. nadbiskupu Zichyu te ministru za vjerska pitanja i javnu prosvjetu akademiku Hómanu. U njemu je dao prikaz stanja na području Bačke apostolske administrature s političkog, vjerskog i nacionalnog aspekta (Tóth 2009: 27). Iz izvješća proizlazi da su Mađari uspjeli sačuvati svoju katoličku vjeru „tijekom dva desetljeća okupacije“, ali je položaj drugih nacionalnih manjina unutar biskupije, napose Hrvata, Bunjevaca i Šokaca, ocijenio vrlo teškim. Naglasio je da Srbi na njihovu štetu žele ojačati vlastitu nacionalnu svijest: nacionalizirali su im škole, u kojima srpski učitelji uče njihovu djecu čitati i pisati ćirilicom umjesto latinicom. Tražeći spas od toga nasilja ovdašnji stanovnici (Bunjevci i Šokci) su „ga pronašli u tomu što su se izjašnjavali kao Hrvati“. Tvrdi da su u svoje hrvatstvo „bili toliko uvjereni, da su gotovo pristrano tražili svakojake povijesne podatke, kojima su mogli potvrditi da su oni doista Hrvati“. Naposlijetku zaključuje da su „u političkom izričaju naklonjeni Hrvatima, prihvatili su njihov jezik, školuju se u Hrvatskoj te nije čudo da se danas bunjevački i šokački intelektualci osjećaju Hrvatima“. Ijjas s gorčinom primjećuje da „postoji vrlo malo ljudi koji se izričito identificiraju kao Bunjevci ili Šokci, a oni su na žalost prosrpski orijentirani“ (Merk 1998: 266 i Tóth 2009: 27). Tamás Tóth, koji je istraživao Iko-tićev životni put, također uočava da je njemu kao Bunjevcu iz nepoznatog razloga bilo draže da se njegovi sunarodnjaci izjašnjavaju pod tim etničkim imenom, unatoč činjenici što zaključuje „da su Bunjevci i Šokci po svom jeziku, kulturi i vjeroispovi-

² Bálint Hóman bio je ministar za vjerska pitanja i javnu prosvjetu od 1932. do 1938. i kasnije od 1939. do 1942. godine. Direktor Mađarskog narodnog muzeja bio je od 1923. do 1932. godine, a predsjednik Mađarskog povijesnog društva (uz Akademiju znanosti druge najvažnije ustanove u zemlji) bio je od 1933. do 1944. godine. Budući da je bio politički angažiran u mađarskoj vladi u Drugom svjetskom ratu, prosudba njegove ličnosti predmetom je rasprava sve do danas.

³ Nadbiskup Angelo Rotta rođen je u Milanu 1872. godine. Apostolski nuncij u Mađarskoj bio je od 1930. do 1944. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata istaknuo se u spašavanju Židova, zbog čega je 1997. proglašen Pravednikom među narodima. Na pritisak sovjetskih vlasti je u travnju 1945. napustio Mađarsku te je od tada službovao u Vatikanu, u kojemu je i umro 1965. godine. Od 2010. godine u Budimpešti jedan dio obale na budimskoj strani od mosta Margit híd do trga Batthyány tér nosi njegovo ime.

jesti bliski Hrvatima“. Ipak je József Ijjas u vezi njihove hrvatizacije napomenuo da se ne radi o hrvatskom nacionalizmu, jer su oni „ostali postojani u vjeri, odani obitelji i tradiciji te će i nadalje biti lojalni građani mađarske domovine“ (Merk 1998: 267 i Tóth 2009: 28).

Kalačkoj nadbiskupiji i nadbiskupskom povjereniku Ikotiću je poslije dolaska u Bačku jedno od stožernih pitanja bilo rješavanje položaja apostolske administrature, a napose donošenje odluke o budućnosti biskupa Budanovića. József Ijjas je pokušao biti objektivan prilikom ocjene djelovanja subotičkog biskupa, pa je zapisao: „Mora se priznati da je obavljao svoje dužnosti s nevjerojatnom radnom snagom i neustrašivom energijom. Puno priznanje za njegov radni učinak iskazuju čak i oni koji se s bolnim srcem osvrću na neke njegove aktivnosti, koje su izazvale negodovanje svećenstva i vjernika“ (Tóth 2009: 29). Na drugom mjestu piše: „Biskup Lajčo Budanović nije jednostavan čovjek, već pojedinac iznimne sposobnosti i snažne energije, koji ‘fanatično voli’ svoju etničku zajednicu. Nikada nije zatajio da nije prijateljski nastrojen prema Mađarima“. Upravo to ga je učinilo nepoželjnom osobom mađarskim vlastima nakon 1941. godine. Osim toga, u novonastalim okolnostima nije kontaktirao ni s crkvenim, ni s državnim vlastima, stvarajući tako društvenu neizvjesnost. Kao razlog za njegovo udaljavanje iz Subotice spominje se neki crkveni događaj kada je na misi održanoj u župnoj crkvi svete Terezije Avilske u Subotici, u prigodi novačenja 1500 mađarskih vojnika, biskup navodno otišao s mise prije izvođenja mađarske nacionalne himne. Tada je Ijjas priopćio nadbiskupu i resornom ministru da „biskup Lajčo Budanović ne može ostati na čelu apostolske administrature“. Uklonjen je pod optužbom da je naslov privremenog upravitelja („ad nutum Sanctae Sedis“) doživljavao kao da je imenovan za „rezidencijalnog“ biskupa (Tóth 2009: 28).

Na teret mu se stavljala i činjenica da je „njegov“ zakonik „Codex Bachiensis“ propisivao da se župne matične knjige vode „na slavenskom jeziku“, čak i u onim župama u kojima su Mađari činili većinski vjernički puk. Takvih je po Ijjasu bilo 44 od ukupno 102 župe. Pritom nije uzeta u obzir činjenica da su se u Kraljevini Jugoslaviji stručni dokumenti mogli pisati samo na „državnom jeziku“, osim u onom slučaju ako ga netko uopće nije znao. No, apostolski namjesnik je u izvješću naveo da je Lajčo Budanović čak i svećenicima koji nisu govorili „državni jezik“ vratio pisma napisana na mađarskom jeziku sa sljedećim tekstom: „Scribat aut latine, aut slavice!“, tj. „Pišite ili latinski ili slavenski!“ (Tóth 2009: 30). Prema Ijjasovoj analizi stanja, 1941. godine u Bačkoj je bilo 219 svećenika, od toga 93 Mađara, 82 Nijemca i 44 „Slave na“. Nakon proteka dva desetljeća u novoj državi, u Bačkoj su za povratak u okrilje Kalačke biskupije bili još samo Mađari i neki stariji svećenici drugih nacionalnosti. Ijjas ističe da su njemački i „slavenski“ klerici mlađe generacije dobri svećenici, ali su već odgojeni u hrvatskom duhu, iako nisu neskloni Mađarima. Razlog tomu vidi u činjenici što je Lajčo Budanović bogoslove slao na studij u jugoslavenska sjemeništa, ali su se oni većinom školovali u Zagrebu. Isto tako je i u samostanima, među časnim sestrama, prevladavajući hrvatski nacionalni duh. Imajući to u vidu József Ijjas je smatrao da mladim svećenicima treba omogućiti neku vrstu prekvalifikacije kako bi mogli upoznati njihovu starodavnu Kalačku nadbiskupiju.

Osvrnuo se ukratko i na činjenicu da bi u vezi financija moglo doći do velikih zlouporaba. On je, naime, smatrao da na cijelom teritoriju zakonske ovlasti ima kalački nadbiskup, dok je biskup Budanović smatrao da prihodi sa svih crkvenih posjeda u Jugoslaviji pripadaju Bačkoj apostolskoj administraturi. Osim toga utemeljio je zakladu pod nazivom „Zaklada biskupa Budanovića“, s ciljem osnivanja bunjevačke gimnazije u Subotici. Na temelju svih navoda iz izvješća, József Ijjas je zamolio nadbiskupa i ministra na hitno poduzimanje potrebnih mjera, a i sam je 15. svibnja otputovao u Budimpeštu. Tamo ga je apostolski nuncij msgr. Angelo Rotta zamolio neka posreduje kod mađarskih vlasti da biskup Budanović ne bude interniran, nego da vlada pričekava odluku Svete Stolice (Tóth 2009: 31). Međutim, istoga dana je Ijjas pozvan u Ministarstvo kulture, gdje mu je priopćeno da će ministarski savjetnik dr. Miklós Beresztóczy (kasnije vikar Ostrogoške nadbiskupije) otputovati u Suboticu i pozvati biskupa u Budimpeštu kao ministrova osobnog gosta. U mađarskoj prijestolnici će mu se urediti stan u dominikanskom samostanu. Nuncij je pozdravio ovo rješenje te je u pismenom obliku zamolio Budanovića da, ukoliko ne želi dobrovoljno odstupiti, onda neka barem imenuje perspektivnog zamjenika koji može (i želi) surađivati s mađarskim vlastima i svećenstvom.

Sutradan su Ijjas i Beresztóczy otputovali u Suboticu. Tamo su najprije potražili lokalnog vojnog zapovjednika, general bojnika Dezsőa Bittóa, kojemu su priopćili svrhu svoga poslanja. General je to primio na znanje, ali je dodao da ako biskup ne pođe s njima u Budimpeštu, „tada se vojne vlasti više neće obazirati na diplomatske aspekte, već će odmah poduzeti mjere koje diktira situacija“. Istoga su dana u 11 sati posjetili biskupa Budanovića, s kojim su vodili dugotrajne pregovore, napose o osobi i legitimitetu generalnog vikara koji bi trebao preuzeti njegove ovlasti. Dr. Beresztóczy je potom nazvao ministra vjere i javnog obrazovanja dr. Bálinta Hómana, koji je iz diplomatskih razloga zatražio od apostolskog namjesnika pismenu izjavu o tomu da dobrovoljno i bez ikakve prisile ide u Budimpeštu. Naposljetku su se uspjeli dogovoriti o najpogodnijoj osobi za njegova zamjenika. Bio je to Endre Aczél, župnik iz Bačkog Brestovca. Sukladno Budanovićevoj želji, on je dobio samo ograničene ovlasti („absente episcopo“), tj. pravo obnašanja vlasti biskupa za vrijeme njegove odsutnosti. Te je ovlasti obavljao do 1. lipnja, kada je došlo do primopredaje namjesništva. Izvješća sugeriraju da je župnik Aczél prihvatio imenovanje s obzirom na delikatnu situaciju, ali je inače pripadao svećenicima koji su se zauzimali za vraćanje Bačke administrature u sastav Kalačke nadbiskupije.

Biskup Budanović na kraju ipak nije dao punu ovlast novom vikaru, niti je bio voljan potpisati izjavu o tomu, jer se s tim nije slagao. Tako su Ijjas i Beresztóczy sutradan otputovali natrag u Budimpeštu, bez biskupa. Prije odlaska su posjetili generala koji je još istoga dana htio privesti biskupa Budanovića, dapače, razmišljalo se i o njegovoj internaciji. Biskup se ipak predomislio te je od lokalnih vojnih vlasti zatražio dopuštenje da otputuje u Budimpeštu. Predsjednik vlade dr. László Bárdossy brzojavom je dao dozvolu za putovanje pod uvjetom da Lajčo Budanović napiše od njega traženu izjavu ministru Bálintu Hómanu. O ovim događajima su 20. svib-

nja Ijjas i Beresztóczy izvijestili nuncija, koji ih je obavijestio da je napisao pismo nadbiskupu Zichyju priopćujući mu želje Svete Stolice. Sukus njegova pisma je da se od Lajče Budanovića traži da zbog promijenjenih okolnosti dobrovoljno odstupi, jer je njegova administratura vraćena kalačkom nadbiskupu. Nakon toga je Lajčo Budanović napustio Suboticu i doputovao u Budimpeštu, gdje ga je dočekao Miklós Beresztóczy i otpratio do dominikanaca. Od tada je neko vrijeme proveo u dominikanskom samostanu u Pešti, prije nego što je interniran u franjevački samostan u Mátraverebélyju u Nogradskoj županiji, na samom sjeveru Mađarske.

Poslije dolaska u Budimpeštu već narednog jutra mu je, na nadbiskupov zahtjev, József Ijjas osobno predao nuncijevo pismo. Tu je biskup izjavio da je u mađarsku prijestolnicu došao pod prisilom, jer je njegov vikar tvrdio da mu je život u opasnosti, a da vojska u svojim rukama ima optužbe protiv kojih mu neće biti dana mogućnost obrane. Zato u pismu ministru kulture nije spominjao dobrovoljnost, jer je tvrdio da nije znao za premijerov zahtjev. Ustrajao je na tomu da nije voljan dobrovoljno dati ostavku, čak ni onda ako je to namjera Svetog Oca i ako bi mu to olakšalo situaciju. Kako je rekao: „Ako me Sveta Stolica ne želi, neka mi napiše u dva retka nisi potreban, možeš ići, pa je onda stvar riješena“. Svoju odluku obrazložio je iz dva razloga: s jedne strane, bio je prisiljen napustiti svoje boravište zbog prijetnje po život, a s druge strane, ne želi da mu vjernici pljunu u lice zato što ih je iznevjerio. Kako stoji u zabilješkama, Ijjas mu je rekao da nije uobičajeno koristiti takve izraze u odnosu na Svetog Oca, a pljuvanje biskupu u lice nije europsko ponašanje. Poslije toga su se sva trojica odvezla u nuncijaturu. Tamo je nadbiskup Angelo Rotta sat i pol vremena razgovarao s biskupom Budanovićem, a nakon tog razgovora je „zaručen, gotovo prijekorno“ obavijestio Ijjasa da mu se Lajčo Budanović požalio kako su mu prijetili smrću i prisilili ga da napusti svoje odredište. Ijjas je kazao da ta optužba vjerojatno nije istinita. Pošto su napustili nuncijaturu, biskup Budanović je upitao svoga kolegu samo to može li se slobodno kretati u gradu. Ijjas je odmah poslije ovoga odjurio u ured ministra kulture kako bi ga obavijestio o događajima, ali je ministar bio odsutan, pa je o navedenom događaju obavijestio državnog tajnika dr. Józsa Stolpu, kao drugu osobu u hijerarhiji ovoga ministarstva. Stolpa je, pak, svjestan važnosti cijeloga slučaja, odmah nazvao premijera. László Bárdossy je dao naputak da se hitno pošalje brzojav u Rim, obavještavajući nuncija o slučaju još prije nego što stigne njegova službena žalba. Tijekom svog putovanja u Rim premijer László Bárdossy (1941. – 1942.) požalio se na biskupa papi Piju XII., te je rekao da je njegova ostavka na mjesto subotičkog župnika neophodna zbog neprijateljskog držanja prema mađarskoj upravi. No, Lajčo Budanović na to i nadalje nije pristao, a pokušaj njegova udaljavanja s toga položaja nije uspio. Zbog iskaza da mu je priječeno smrću državni tajnik Stolpa je u Ijjasovoj nazočnosti nazvao južnougarske vojne vlasti, ali su nadležni časnici odbacili optužbu nazvavši ju objedom. Vikar je također odbacio optužbe na njegov teret i izjavio da je to spreman reći pred nuncijem i u suočavanju s biskupom Budanovićem. S nuncijem se doskora sastao i tada ga je izvijestio o svom stajalištu. To je nuncija smirilo, obavijestio je Ijjasa da će bez obzira na to hoće li biskup odstupiti, jurisdikcija Bačke administrature prijeći na ka-

lačkog nadbiskupa. No, zatražio je da biskup Budanović bude primjereno zbrinut. Ministar Hóman je 23. svibnja primio biskupa Budanovića, a potom i nadbiskupa Zichyja kako bi pokušali „smekšati“ biskupa. Poslijepodne je vikar Ijjas prilikom posjeta nunciju Rotti dobio naputak da ponovno pregovara s Budanovićem i obavijesti ga da će mu kalački nadbiskup davati tisuću penga mjesečno od svoje naknade (uz odobrenje ministarstva), što je u to vrijeme bio dovoljan i častan prihod. Stoga neka zamoli biskupa, u ime Svete Stolice, da vrati dobivenu jurisdikciju i da se odrekne župe sv. Terezije u Subotici, jer u postojećoj situaciji nije oportuno da ih zadrži. No biskup je, dakako, odbio ponudu. Nakon dvoipolsatnih razgovora s Ijjasom poručio je kako želi da Sveta Stolica odluči o njegovoj sudbini. Nije se osjećao obvezanim podnijeti račun o financijskom poslovanju bačkih posjeda, a glede prihoda je izjavio da su mu svi prihodi potrebni zbog zaklada, čije priznanje je ujedno zatražio. Kada je Ijjas o svemu izvijestio nuncija, Angelo Rotta je odlučio da su pregovori s bačkim biskupom završeni te će postupiti po naputku Svete Stolice. No, 26. svibnja je biskup Budanović pisanim putem nunciju podnio ostavku na položaj bačkog administratora i na prihode od subotičke župe. Nuncij je o tomu odmah izvijestio Rim, nadbiskupa i ministra kulture. Istoga dana je s ovlastima pape Pija XII. i uz odobrenje Svete Stolice izdan dekret kojim je Lajčo Budanović s danom 1. lipnja razriješen službe apostolskog namjesnika „ad nutum Sanctae Sedis“ te je s istim ovlastima imenovan kalački nadbiskup grof Gyula Zichy. Biskup Budanović je 28. svibnja pozvao k sebi Ijjasa i predao mu dva pisma, ali ih nuncij Rotta nije htio preuzeti. Bio je ljut zbog njih i izjavio kako „ne dopušta da se igra riječima“ (Tóth 2009: 32).

Do primopredaje dužnosti trebalo je doći na blagdan Duhova, 1. lipnja, ali biskup Budanović toga dana nije bio u Budimpešti, nego je navodno otišao u posjet rodbini u Sentandriju (Szentendre). Dan kasnije mu se javio telefonom i obavijestio ga da se nalazi u bolnici Horthy u ulici Maglódi u Budimpešti. Tako mu je Ijjas nuncijevu poruku uspio predati tek 10. lipnja.

Vjerojatno teško razočarani biskup je narednih dana obilazio mjesta oko Budimpešte u kojima su živjeli njegovi sunarodnjaci (Tukulja, Sentandrija, Kovin) i tamo je analizirao zabilješke u matičnim knjigama. Mjesne župnike je optužio da provode mađarizaciju (Merk 1998: 270). Zbog toga je, po napatku ministra unutarnjih poslova od 14. kolovoza biskup Budanović interniran u franjevački samostan u Mátraverebélyu. Ostao je tamo do 26. svibnja 1943. kada je dobio dopuštenje da posjeti bolesnu sestru u Subotici. U pogledu crkvenog prava nije bilo zapreke za njegov povratak u župu sv. Terezije, jer je i dalje bio njezin župnik. U političkom pogledu mu je pak dozvolu izdalo Ministarstvo unutarnjih poslova. Iako je bački veliki župan jamčio samo dvotjedni boravak i to ograničen isključivo na područje župe, ministar unutarnjih poslova je izjavio da nema potrebe za njegovim daljnjim interniranjem. Ovu vijest je zatim državni tajnik Beresztóczy proslijedio Ijjassu. Ovaj je bezuspješno pokušao prosvjedovati protiv toga, pa se tako biskup Budanović 26. svibnja 1943. vratio u Suboticu. Iako je načelno postojalo neslaganje između njega kao promicatelja bunjevačkog nacionalnog identiteta i mađarskih vlasti, subotički biskup je uživao potporu nekih mađarskih crkvenih velikodostojnika. Ponajprije se to odnosi na sambotelskog biskupa Józsefa Grősza (1939. – 1943.) koji je od 1943. do 1961. obnašao dužnost kalačko-bačkog nadbiskupa, a jedno vrijeme bio je i primas Ugarske (Tóth, K. 2015). Nadbiskup Grősz je tijekom rata bio i apostolski administrator Međimurja, koje je također pripojeno Mađarskoj, pokazao se tolerantnim prema nemađarskom stanovništvu i svećenstvu, nije ih tjerao da koriste mađarski jezik, iako ih je podržavao ako su ga htjeli naučiti. U tim burnim vremenima je uspostavio konstruktivan odnos s Lajčom Budanovićem, nakon što ga je mađarska vlada smijenila i udaljila iz Bačke. To su vladajući krugovi primili s negodovanjem, ali nisu intervenirali.

Kada je uslijed promijenjenih ratnih okolnosti nadbiskupski povjerenik József Ijjas 8. listopada 1944. godine bio prisiljen napustiti Suboticu, dva mjeseca kasnije zamijenio ga je biskup Budanović (Sági 2021). Odluku o ponovnom preuzimanju upravljanja Bačkom administraturom donio je nadbiskup Grősz 20. prosinca 1944. S obzirom da je Ijjas tada još bio formalni predstojnik ovdašnjeg namjesništva, Budanovića je imenovao za vicarius generalisa. Nakon što je to područje ponovno došlo pod jugoslavensku vlast, kalački nadbiskup tamo de facto više nije imao vlast. Poslije rata je jugoslavenska nuncijatura 13. lipnja 1946. obavijestila biskupa Budanovića da je drugi put imenovan apostolskim upraviteljem Bačke, kojom je upravljao 32 godine, sve do smrti 1958. Poslije Drugoga svjetskog rata suočio se s opadanjem broja vjernika i svećenstva te s činjenicom da se pastoralni rad obavlja uz značajne poteškoće, da su mnoge zgrade i crkve porušene. Biskupu Budanoviću je za pomoćnog biskupa 1955. godine imenovan njegov kasniji nasljednik u biskupskom stolcu Matija Zvekanović, kojega je kao osobu od svoga posebnoga povjerenja naveo još 1941. godine tijekom višednevnih pregovora s apostolskim nuncijem.

Njegov san o samostalnoj Bačkoj biskupiji naposljetku se ostvario 25. siječnja 1968. kada je papa Pavao VI. svojom bulom „Praeclarissima Pauli“ ustrojio samo-

stalnu Subotičku biskupiju. Matija Zvekanović imenovan je njezinim prvim biskupom, a župna crkva sv. Terezije postala je katedrala.

Biskup Budanović nakon Drugoga svjetskog rata

Poslije rata mnogi su vjernici mađarskog i njemačkog govornog područja pali kao žrtve partizanske odmazde, zajedno sa svojim svećenicima. Veliki broj Nijemaca pobjegao je u Austriju i Njemačku (otišao je i 31 svećenik) ili je protjeran, pa su mnoge župe ostale bez velikoga broja župljana ali i svećenika. Samo su u Apatinu, Odžacima, Stanišiću i Palanki ostali dotadašnji svećenici, dok su duhovnu skrb za vjernike u drugim župama obavljali svećenici iz drugih župa. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata Bačku su napustila još 24 svećenika mađarske nacionalnosti. Od onih koji su ostali, ubijeni su svećenici u Horgošu (István Virág), u Martonošu (Mihály Werner), u Čurugu (Bálint Dupp), u Tavankutu (Antal Berger), u Sivcu (Ferenc Plank), u Bečeju (Ferenc Petrányi) i Totovu Selu (Dénes Szabó), a u zatvoru su umrli Ferenc Takács (Bačko Petrovo Selo) i Antal Haug (Čonoplja). U SSSR-u je umro Lőrinc Scherer (Crvenka). Godine 1944. umrli su još i József Novotny (Plavna), Lajos Varga (Mol) i Pál Gencel, bivši subotički kapelan na službi u Đakovačkoj biskupiji.

Nakon što je papa Pavao VI. 1968. godine uzdigao bačku apostolsku guvernaturu u rang biskupije neposredno podvrgnute Svetoj Stolici, od 208 svećenika (koliko je bilo 1942. godine), u službi je ostalo njih 87. Sjemeništa nije bilo, a tzv. malo sjemenište, Paulinum je 1958. ostalo bez zgrade, koja je nacionalizirana. Paulinum je 1962. obnovio svoj prosvjetni rad u zgradi župe sv. Terezije, tri godine kasnije imao je 115 novicijata. Međutim, obrazovanje bogoslova i teologa i dalje se odvijalo daleko od biskupije, u Zagrebu, Rijeci i Đakovu.

Nakon Drugoga vatikanskog koncila i uvođenja narodnog jezika u liturgiju u Bačkoj, i svećenici Mađari mise su slavili uglavnom na hrvatskom jeziku, a i u vjerskim obrazovnim ustanovama i sjemeništima hrvatski je bio nastavni jezik.

Biskupa Budanovića se spominjalo i u novije vrijeme (29. lipnja 2007.), prilikom proslave 50. obljetnice svećeničkog ređenja prvog zrenjaninskog biskupa (od 1988.) Lászlóa Huzsvára (umro je 2016. godine). Njega je, naime, za svećenika 1957. godine u Subotici zaredio upravo biskup Budanović (*Magyar Kurir*).

Bajmački slučaj

U sjećanju bačkih Mađara često se spominje pohvalan suživot Hrvata i Mađara u Bajmaku, biskupovom rodnom selu, koji je poslije rata teško narušen. U međuratnom razdoblju kao biskup je izdavao dozvole za djelovanje mađarskih i hrvatskih katoličkih udruga. Mađarska katolička udruga „Bajmok“ sastojala se od dvije grupe: Udruge mađarskih katoličkih djevojaka i Udruge mađarskih katoličkih dječaka. Osnivanje katoličkih udruga morao je inicirati mjesni župnik, a potvrditi biskup. Lajčo Budanović je 1935. godine potvrdio njihovu inicijativu uz komentar: „Vi Ma-

đari opet dižete glave!“ (Mojzes 2015: 122). Uz postojeće mađarske udruge 1937. godine osnovano je i Hrvatsko križarsko društvo u Bajmaku. Pokrenule su ga bajmačke Križarice. Kasnije je nastao i momački te dječjački klub. Udruga hrvatskih žena „Bajmok“ osnovana je negdje 1939. godine kao Udruženje katoličkih žena.

Za vrijeme rata Mađari su većinom bili pristaše mađarskih vlasti, a Hrvati su u velikom broju pristupili partizanima. U Bajmak je Crvena armija ušla 19. listopada 1944., a selo su sutradan zauzeli domaći partizani. Nakon toga su svi dotadašnji zaposlenici mađarske uprave poslani u seosku vijećnicu i provedena je osveta nad nekim od njih. Naročito su stradali članovi mađarskih katoličkih udruga, dok su Hrvati prošli nešto bolje. U razračunavanju sa svojim susjedima Mađarima sudjelovali su i Bajmačani Hrvati.

U ratnom dnevniku kalačkog nadbiskupa Grősza opisani su događaji koji su uslijedili sa svećenstvom u Bačkoj poslije povlačenja mađarske vojske. Među ostalim se spominje da je bajmački župnik Gergely Cserhádi primio više prijetećih pisama te je u studenom 1944. napustio mjesto. O tomu je osobno obavijestio nadbiskupa koga je tim povodom i posjetio. Izrazio je nadu da će se brzo vratiti u Bajmak jer nije u sukobu ni s jednim vjernikom. Izvijestio je nadbiskupa da su subotički župnici ostali u svojim župama, jedino se tavankutski župnik Berger nalazi u pritvoru u Subotici. Iznio je i svoja zapažanja u vezi biskupa Budanovića koji „živi povučeno“. Ocijenio je da je biskup nakon ulaska mađarske vojske u Bačku „postao mučenik“ u očima bačkih vjernika. Prozivao je mađarske vlasti koje su ga internirale na dvije godine, što je biskupa jako boljelo. Bajmački župnik Cserhádi kritizirao je mađarsku politiku zbog toga što je propustila teško uvrijedenog biskupa privoljeti na svoju stranu i učiniti ga sklonijim Mađarima. Umjesto toga su predstavnici mađarske države potpuno isključili bilo kakvu komunikaciju s njim. Čak su ga „veliki domoljubi“ prozivali zbog kontakata s biskupom Budanovićem. Nadbiskup Grősz je smatrao da je potrebna suradnja s njim. Zapisao je da je na povratku iz Novog Sada 16. kolovoza 1943. bio na objedu kod biskupa Budanovića, „koji mi je poslije sa zahvalnošću napisao da sam ga rehabilitirao pred vlastima“. Prigodom crkvene svečanosti u Subotici 14. studenog 1943. nadbiskup je prihvatio biskupovo gostoprimstvo te je odsjeo kod njega i povjerio mu ulogu u procesiji. Odnosi su zatoplili u tolikoj mjeri da je na guvernerov (Horthyjev) imendan, 6. prosinca, biskup celebrirao službenu svetu misu. „Međutim, mađarske su vlasti i dalje odbijale svaki njegov pokušaj za približavanjem, nisu bile voljne razgovarati s njim ni o mjesnim crkvenim pitanjima. Stoga je ljudski razumljivo da se i on sve više okretao od mađarskog naroda. Na žalost, to je prenio i na vjersku sferu, pa je u župnoj crkvi otežavao slavljenje mise na mađarskom jeziku, a utjecao je na svećenike i vjernike iz svoga naroda da budu nepovjerljivi prema Mađarima.“ Ovakvo biskupovo držanje oslabilo je vjerski život u dominantno katoličkoj Subotici. Grősz ističe da je u vrijeme nadbiskupskog povjerenika Ijjasa zapaženo otopljanje odnosa između Bunjevaca i Mađara, ali su se biskupovim povratkom Bunjevci počeli opet neprijateljski ponašati. To je Ijjasevu poziciju učinilo nemogućom, pa je nadbiskup ukinuo funkciju povjerenika, koju je i inače smatrao „nesretnom i nespretnom tvorevinom“ (Török 1995: 45). Nadbiskup Grősz poseb-

no je apostrofirao negativne događaje od 19. ožujka 1944. godine: ulazak njemačkih trupa u Mađarsku, akcije zastrašivanja u Bačkoj, novu mađarsku manjinsku politiku te odluku državnog tajnika ministarstva unutarnjih poslova Bakya da se biskup Budanović ponovo internira. Iako u konačnici do toga nije došlo, ipak je subotička policija dobila zadaću prikupljanja podataka protiv njega. Ljudi su se uplašili, svećenstvo se uznemirilo, a u međuvremenu su počele partizanske operacije u Bačkoj.

Nadbiskup Grösz je za nepovjerenje između Mađara i Bunjevaca okrivio mađarsku stranu. Tvrdio je da je 1941. godine „prema povjerljivim izvješćima 80 posto Bunjevaca radosno dočekalo“ povratak u okrilje mađarske države, ali su uslijedile „nemoguće mjere i aktivnosti“ (Török 1995: 46). Među ove potonje je uvrstio neuspješna činovnička imenovanja, zaustavljanje započete jugoslavenske agrarne reforme, kolonizaciju i nerazumno krvoproliće u Novom Sadu. Imenovanja činovnika u upravnim tijelima dovela su na čelna mjesta ljude upitne kvalitete, koji su od Mađara sasvim udaljili pripadnike narodnosti. Ljudima koji su u međuratnom razdoblju stekli par jutara zemlje na temelju prava valjanih kupoprodajnih ugovora, oduzeto je pravo vlasništva, i to ne samo Bunjevcima i Srbima, nego i Mađarima. Nezadovoljstvo zbog kolonizacije skoro tri tisuće Sikuljaca iz Bukovine i drugoga stanovništva mađarske narodnosti povećano je agresivnim držanjem Volksbunda. Mjesne nacionalističke mađarske vlasti svojim su zloporabama izazvale negodovanja skoro svih stanovnika, koji su postajali sve siromašniji (Török 1995: 46–48).

S nadnevkom 20. studenoga zabilježio je kako je Vince Némédi Kovács, župnik župe sv. Jurja u Subotici, po savjetu biskupa Budanovića, pobjegao iz grada zbog opasnosti od uhićenja. Živci su mu potpuno popustili. Kovács Némédi bio je Budanovićev dragi prijatelj kome je biskup zajedno s prelatom Blaškom Rajićem, župnikom župe sv. Roka u Subotici i tadašnjim predsjednikom oslobodilačkog odbora, obećao da mu se ništa zlo neće dogoditi, jer će ga oni svakako zaštititi. No, kada je stvar postala ozbiljna, obojica su posumnjale u djelotvornost njihove zaštite. Grösz piše da je u Bačkoj „sada na djelu osveta, a žrtve su osim Mađara, isto tako i Bunjevci“. Napominje da je prema Némédi Kovácsu, biskup Budanović zbog ovih događaja potpuno u očaju, jer je on sasvim drugačije zamislio ulazak Srba u Bačku. Posebno je žalosno stanje na crkvenom polju, jer postoji veliki nedostatak svećenika. Strahuje se da će se i oni naći na tapeti samo zato što su mandat dobili od kalačkog nadbiskupa (Török 1995: 56).

S nadnevkom 28. studenoga stoji zabilješka o smrti četvorice župnika. To su: Dénes Szabó (Totovo selo), Lajos Varga (Mol), Ferenc Petrányi (Bečej) i dr. Ferenc Takáts (Bačko Petrovo Selo). Zbog straha je cijeli niz župa ostao bez svećenika, koji su ili izbjegli ili su odvedeni na prisilni rad. Ističe da je santovački župnik vitez Mihály Veres izbjegao iz sela, jer ga je jedna grupa lokalnih Šokaca u krčmi „osudila na smrt“. Iako u selu nema partizana, ipak oni iz Berega povremeno prelaze preko granice i odvođe sa sobom santovačke Mađare. Nadbiskup Grösz je radi ublažavanja sve većih napetosti ponudio biskupu Budanoviću funkciju nadbiskupskog generalnog vikara na području Bačke apostolske administrature. Naime, vijesti s terena potvrđivale su da je biskup Budanović jedini čovjek koji ima autoritet i može spasiti

ono što se spasiti da. Nadbiskup je zapisao i to da će jamačno s mađarske strane biti onih koji će s negodovanjem primiti Budanovićevo imenovanje, ali „sada se ne mogu baviti nacionalnom povrijeđenošću, jer gledam samo interese Crkve i vjerničkih duša“ (Török 1995: 61-62). Biskup Budanović je ovo imenovanje prihvatio, o čemu postoji dnevnička zabilježka s nadnevkom 19. prosinca. U njoj se kaže da je poruku o tomu donio jedan sjemeništarač iz Paulinuma, koji je pješice došao iz Subotice u Kalaču kako bi nastavio studij (Török 1995: 77). Dana 3. siječnja 1945. bilježi da se broj teologa u njegovoj nadbiskupiji povećava. Iz Subotice je stigao József Antall putem kojega je biskup Budanović poslao svoju prisegu na funkciju nadbiskupskog vikara te jedno pismo u kojemu je obećao da će u Bačkoj učiniti sve što je u njegovoj moći (Török 1995: 91).

Nekoliko dana prije završetka Drugoga svjetskog rata (5. svibnja 1945.) nadbiskup Grósz je pod brojem 312. 1280/1945. dao izjavu i u vezi materijalnih pitanja bačke crkvene pokrajine. U njoj stoji: „Dolje potpisani kalački nadbiskup, svojim dopisom br. 7400/1944 a) od 20. prosinca 1944., predao sam Njegovoj Preuzvišenosti i Preuzvišenom biskupu Lajos Budanovichu punopravnu upravu nad dijelom crkvene pokrajine kojim je već upravljao prije 1941. godine, a koji dio se sada ponovo odvojio. S potpunim prijenosom mog prava namjesništva, biskupu je dana najviša vlast glede duhovnih i materijalnih stvari, tako da u vezi s njima može djelovati slobodno i po svom najboljem nahođenju“. Slijedom ovih ovlasti biskup je stekao sva prava nad svom imovinom Crkve kojom je raspolagao prije 1941. godine, tako da je njome mogao slobodno raspolagati i ostvarivati primanja u skladu s postojećim državnim i crkvenim pravom. U istoj zabilješci nadbiskup potvrđuje da je komunikacija s biskupom Budanovićem vrlo otežana, poruke razmjenjuju putem kurira. Biskup ga je izvijestio da su u Bačkoj partizani „do sada“ ubili trinaest svećenika, više njih su odveli u nepoznato, neki su pobjegli u Mađarsku, dok su „zadnji put desetericu prebacili preko granice bez ičega, pa se sada o njihovoj egzistenciji treba brinuti nadbiskupija koja je sačuvala tek trećinu svog teritorija“ (Török 1995: 312). Piše da su partizani u Bačkoj ubili 25-30 tisuća Mađara, a na desetine tisuća su prisilili da napuste domove i presele se u Mađarsku. Međutim, sudbina Nijemaca je puno gora, jer je njihov najveći dio odvezen u nepoznato (Török 1995: 313).

Beskompromisnost Lajče Budanovića

Lajču Budanovića i njegovi mađarski kolege svećenici opisuju kao osobu neosporna autoriteta među vjernicima i svećentvom. Bio je vrstan organizator, koji je stvorio preduvjete za ustrojavanje Bačke biskupije. No, zamjeraju mu da nije uvijek uspijevaao pokazati nepristranost kakva se zahtijeva od glavnog pastira u multietničkim područjima. Ipak je u zaštiti Bačke administrature štitio i mađarske vjernike katolike.

Mađarska izvještajna agencija pod naslovom „Beograd, 3 srpnja 1933.“ objavljuje kratku vijest da je ministar poljoprivrede „prije nekoliko tjedana“ odlučio u pitanju prava vlasništva zemljišta koje se nalazi u posjedu Katoličke Crkve. Imanje od

16.000 jutara bilo je do Trianonskog mirovnog ugovora vlasništvo Kalačke nadbiskupije, ali je nakon pripojenja toga područja Kraljevini SHS upravljanje tim posjedom preuzeo bački nadbiskupski vikar Lajčo Budanović, kao pravni nasljednik kalačkog nadbiskupa. Prihode s tog posjeda uživalo je subotičko biskupijsko namjesništvo. Najveći dio prihoda korišten je za potrebe obrazovanja svećenika. Ministarstvo poljoprivrede odlučilo je na temelju zakona o agrarnoj reformi nacionalizirati taj posjed u Bačkoj, budući da se on nalazio u vlasništvu strane pravne osobe, odnosno crkvene vlasti sa sjedištem u inozemstvu. Biskup Budanović je uložio žalbu Državnom vijeću pozivajući se na to da imanje nije u vlasništvu strane pravne osobe, jer je nakon uspostave novog državnog entiteta on postao poglavar bačkog dijela Kalačke nadbiskupije te zemljište pripada toj novoj crkvenoj pokrajini. U vijesti se navodi kako državno vijeće još nije razmatralo žalbu, ali su „u četvrtak predstavnici ministarstva poljoprivrede došli u Bač i preuzeli posjed nad zemljištem. Istovremeno je pak u zemljišnim knjigama izvršena promjena prava vlasništva“ (MTI, 3. VII. 1933.).

Pod naslovom „Beograd 9. studenog“ Mađarska izvještajna agencija javlja da je područje Bačke i Banata u pogledu crkvenog ustrojstva ranije pripadalo nadbiskupiji Csánád. Ova nadbiskupija se skrbila da sjemeništarcima uz mađarski jezik, mogu učiti i njemački odnosno hrvatski jezik i tako se pripremati za budući poziv. Međutim, nakon promjene državnih granica uopće se nije vodila nikakva briga o tomu da se za oko 300.000 Mađara katolika u Vojvodini obrazuju mađarski svećenici, dapače subotički apostolski vikar ukinuo je postojeća tzv. mala sjemeništa te je sjemeništarcima mađarske narodnosti poslao na školovanje u bosanski Travnik. Tamo sjemeništarcima ne mogu ni između sebe govoriti mađarski. Tako se u Vojvodini stalno osipao broj duhovnika koji su govorili mađarski. Katoličke vjerske zajednice u Senti sada su pokrenule inicijativu da se sjemeništarcima kojima su mađarski i njemački jezik materinski, omogućiti učenje tih jezika. Svoj zahtjev žele ubrzo predati bačkom administratoru Lajosu Budanoviću. U molbi se objašnjava da mađarski i njemački svećenički kandidati jedva imaju priliku prakticirati svoj materinski jezik te da mladi duhovnici nepravilno govore svoj materinski jezik. Tijekom homilija uočava se oskudnost njihovog vokabulara i pojava gramatičkih grešaka. Mađarski sjemeništarcima koje uče u travničkoj gimnaziji i na teologiji toliko su nevični svom materinskom jeziku da ne znaju pravilno ni pisati i ne poznaju svoj jezik u mjeri u kojoj bi to jedan učen čovjek trebao znati.

U transkriptu se naglašava da je Kalačka nadbiskupija prije promjene državnih granica zahtijevala od teologa da osim mađarskog jezika, nauče barem jedan manjinjski jezik. Svojedobno je Kalačka nadbiskupija potpuno besplatno školovala svoje svećenike, ali sada biskupsko namjesništvo u Bačkoj traži da i općine sudjeluju u pokrivanju troškova obrazovanja svećenika.

Na kraju dopisa se traži od upravitelja „Lajosa“ Budanovića da u travničkoj gimnaziji i na Bogosloviji, odnosno u drugim domaćim sjemeništim i zavodima, crkveni pedagozi koji znaju mađarski i njemački jezik obučavaju sjemeništarcima na tečajevima mađarskog i njemačkog jezika i književnosti, tako da oni budu vični tomu znanju, te da im se omogućiti upisivati u grupe za samoobrazovanje, odnosno da im

se nabave mađarske i njemačke novine, časopis i knjige katoličke duhovnosti (MTI 9. XI. 1933.).

Na tom tragu valja prosuditi i vijest koja se tiče statusa ženskog samostana Naše Gospe u Kaniži (danas Kanjiža), koji je 1890. utemeljio kalački nadbiskup Lajos Haynald donacijom od 80.000 zlatnih forinti iz vlastitih sredstava. U aktu o osnivanju zaklade nadbiskup je odredio da ona može služiti samo u svrhu školovanja mađarskih djevojaka, a ako bi se koristila za druge ciljeve onda je grad Kaniža dužan Kalačkoj nadbiskupiji vratiti iznos od 80.000 zlatnih forinti. Samostan je podignut, ali je nakon razdvajanja područja Kalačke nadbiskupije beogradska vlast onemogućila rad te ustanove. S jedne strane nije priznala učiteljske diplome časnim sestrama koje su obavljale nastavu, dok je one časne sestre čije je diplome priznala, izmjestila iz samostana. Tako je školska zgrada ispražnjena unatoč činjenici da katoličke škole još uvijek djeluju u Ljubljani, Zagrebu i još u nekoliko mjesta u zemlji. Ministarstvo javne prosvjete smjestilo je u tu zgradu srpsku građansku školu, na što je nadbiskupski vikar Budanović zatvorio zgradu i dao preseliti građansku školu. Kaniška gradska uprava imenovana od strane Beograda podnijela je tužbu tražeći za sebe školsku zgradu na temelju toga što je zemljište gradsko, iako je u zemljišnim knjigama ono upisano na ime samostana. Pred sudskim instancama je Crkva izgubila spor. Biskup Budanović se uzalud pozivao na gore spomenute činjenice, iz Novog Sada je stigla presuda da je zgrada vlasništvo grada Kaniže. Osim ovih teških borbi s državnim aparatom, biskup je bio izložen i drugim pogibeljima, uključujući i tjelesno zlostavljanje. O njemu svjedoči Tomislav Vuković u svom članku objavljenom u *Glasi Koncila*. Na temelju toga svjedočanstva biskup Budanović je u nedjelju, 5. rujna 1953. zlostavljan u Somboru. Pozivajući se na zabilješke riđičkog župnika Wiera u spomenici župe Riđica, Vuković ističe da je biskup došao predvečer u Sombor obilaznim putovima, jer je znao da ga tamo očekuje „omladina KPJ“. O njegovom dolasku su „nadležni organi“ brzo obaviješteni te su potom preko Radio Sombora pozvali komunističku omladinu da se okupi na trgu kako bi prosvjedovala protiv biskupa. Omladinci su potom provalili u župni dvor i počeli razbijati vrata tražeći biskupa. Prvo su napali župnika Antuna Skenderovića, a potom i župnika Josu Kovačeva (rodnom iz Berega), koji je u to vrijeme službovao u Slavoniji, zato što im se on predstavio kao biskup. Tada je Lajčo Budanović rekao da je on onaj koga traže. Počeli su ga udarati, ali su u njegovu zaštitu stali karmelićanski prior Vilko Dorotić i njegova subrača pater Illés i pater Friedrich, kao i tajnik Ivan Juriga, koji su dobili teške batine. Potom su biskupa, udarajući ga šakama i nogama, odveli na ulicu, ubacili u automobil i odvezli u Suboticu. Tamo su ga izbacili iz automobila u blizini njegove crkve. Biskup se kući vratio poderane odjeće i košulje, ukrali su mu zlatni sat i zlatni prsten. Uspjelo mu je samo spasiti svoj naprsni križ. Međutim, nisu ga uspjeli slomiti, pa u riđičkoj župnoj spomenici stoji da su od 12. do 18. rujna 1953. u Subotici održavane duhovne vježbe, kojima je nazočio i biskup, iako „šepajući na lijevu nogu“ (Vuković 2019).

Literatura

- Bábel, Balázs. 2010. *Hit, erkölcs, történelem*. A kalocsa-kecskeméti érsek, metropolita négy előadása Megjelent a főpap 60. születésnapjára, 2010. október 18. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) Archívum Archidioecesis. <https://konyvtar.asztrik.hu/sites/default/files/letoltes/HitErkolcs.pdf>
- Gábrityné dr. Molnár, Irén. bez. god. *A vallási élet Vajdaságban*. – (sulinet.hu).
- Lakatos, Andor. 2008. Fejezetek a Főegyházmegye 20. századi történetéből. U: *A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Budapest Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány www.heh.hu Kalocsa 2008. 13-47.
- Merk, Zsuzsa. 1998. Adatok Budanovich Lajos püspök tevékenységéhez a Délvidék Magyarországhoz kerülésének időszakában (1941-1944). U: *Bács-Kiskun megye múltjából* XIV. Kecskemét, 263-283.
- Mojzes Antal Legényegylet. 2015. A bajmoki katolikus egyletek történetéből. *Délvidéki Szemle* 2015. II. évfolyam, 1. szám 109-127. http://acta.bibl.u-szeged.hu/36249/1/delvideki_szemle_2015_001_109-127.pdf
- Sági, György. 2021. Grósz József, a válságkezelő és egyensúlykereső főpap. U: *Ujkor.hu*. Grósz József, a válságkezelő és egyensúlykereső főpap - Ujkor.hu.
- Salacz, Gábor. 1975. *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München.
- Sekulić, Ante. 1989. Budanović, Lajčo (Ljudevit). U: *Hrvatski biografski leksikon*. Gl. urednik A. Stipčević. Zagreb 1983.
- Tóth, Krisztina. 2015. *A szombathelyi egyházmegye története. Grósz József egyházkormányzása idején, 1936–1944*. MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport-Gondolat, Budapest (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae Ser. 2. Collectanea studiorum et textuum Classis 1.).
- Tóth, Tamás. 2008. A Bácsi Apostoli kormányzóság 1941-es visszacsatolása Kalocsához Ijjas József feljegyzései alapján. U: *Deliberationes* 1. 123-133.
- Tóth, Tamás. 2009. Ijjas és Budanovich. A Bácsi Apostoli Kormányzóság 1941–1944. *Bácsország*, 12. 1.: 25-35.
- Török, József. 1995. *Grósz József kalocsai érsek naplója 1944-1946*. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója Budapest. 45. http://ppek.hu/szit-pdf/Grosz_Jozsef_kalocsai_ersek_naploja_1944_1946_facsimile.pdf
- Vuković, Tomislav. 2019. 25. veljače 2019. Biskup Lajčo Budanović u totalitarnim režimima (2) „Izvukli su biskupa u hodnik udarajući ga šakama i nogama”. *Glas Koncila*, Zagreb; glas-koncila.hr.
- Žigmanov, Tomislav. 2005. Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji. U: *Croatia Christiana Periodica* br. 56. Zagreb. 193-208.

Periodika

A szentföldi zárándok utunk 1930. <https://elbidaprojekt.hu/2021/07/a-szentfoldi-zarandok-utunk-1930.html> A szentföldi zárándok utunk 1930.

Nova et vetera de Ecclesia Bačienſi – Suboticana. 28. U: *Schematismus primus dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationi s Dioecesis.* Suboticae 1968. 15-34.

Mađarska izvještajna agencija (Magyar Távirati Iroda):

Szabadkáról jelentik. Napi Hírek, 1933. július/11933-07-03 [0302] 1. srpnja 1933.

Belgrád, július 3. Napi Hírek, 1933. július/1933-07-03 [0302] 3. srpnja 1933.

Belgrád, augusztus 19. *Szabadkáról jelentik* Napi Hírek, 1933. augusztus/21933-08-19 Bl/Vi1933-08-19 [0305] 19. kolovoza 1933.

Belgrád, november 9. Napi Hírek, 1933. november/11933-11-09 [0310] 9. studenog 1933.

Magyar Kurir 29. lipnja 2007.

<https://www.magyardkurir.hu/hirek/huzsvar-laszlo-puespoek-aranymiseje>

Nemzeti Ujság, br. 201. 5. rujna 1922.

Summary

Bishop Lajčo Budanović 1941 – 1944

Bishop Budanović was a significant name in the political and religious life of Bačka in the first half of the 20th century. After the First World War, he accepted the idea of Yugoslavia, thus going separate ways with his colleagues from Archdiocese of Kalocsa–Kecskemét. In the new state, he served as pastor of the Subotica parish of St. Teresa of Avila (1920), apostolic vicar of Bačka (1923), titular bishop of Samoa (1927). During the Second World War, Hungarian authorities did not want him at the head of the church organization in Bačka, so he was interned at Mátraverebély-Szentkút. With the departure of the Hungarian administration in 1944, he returned to Subotica. By the decision of the Holy See, on June 13, 1946, the bishop became a full-fledged vicar. He had been leading the Apostolic Vicariate for 35 years, until his death on March 16, 1958. In accordance with his wish, he was buried next to the altar of the Blessed Virgin Mary in the parish church of St. Teresa in Subotica. He was ordained a bishop on May 1, 1927, and was responsible for holding the diocesan synod on June 30, 1936 in the parish church of St. Theresa, resulting in “Codex Bachiensis”. That document, drawn up on 170 pages, contains 500 procannons, which were supposed to serve as guidelines for the management of the Administration, and was the legal basis for the organization the Diocese of Bačka.

The bishop excelled in fighting for the Catholic Church and its believers during the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, the Kingdom of Yugoslavia, and the soci-

alist Yugoslavia. He stood up for the rights of the Croatian people both during the Yugoslav and Hungarian governments. The court proceedings against him, personal threats, internment, and not even physical attacks could break him.

Keywords: parish priest in the parish church of St. Teresa of Avila in Subotica, apostolic vicar of Bačka, titular bishop of Samoa, pilgrimage to the Holy Land, internment in Mátraverebély-Szentkút, court proceedings and physical attack on the bishop.